

skogs- och åkerbruk. - Då kommunen ännu inte låtit registrera vapnet finns ingen officiell prototyp i riksarkivet. Av en här förvarad skiss framgår emellertid, att axet verkligen avbildar sädesslaget korn. Detta är en förbättring i förhållande till det kortlivade Norsjövapnet 1977-82, vars prototyp uppenbarligen innehåller ett ve-teax. I den beskrivningen står visserligen "sadesax", varför arten borde vara likgiltig - men eftersom vete inte odlas i dessa nordliga trakter var utformningen olycklig.

Osby kommun har efter hörande av Statens heraldiska nämnd år 1983 låtit registrera det vapen, som år 1963 faststälts för Osby köping. Dess beskrivning är: "I fält av silver en grön palmkvist och ett rött gevär i kors." Vid registreringen användes den tidigare fastställda formen helt oförändrad.

Geväret härstammar från det vapen, som 1947-63 gällde för köpingen - en skä-ligen oheraldisk framställning med en "gående röd snapphane, hållande geväret med båda händerna." (Av köpingborna torde detta vapen ha uppfattats som en avbildning av en staty i hembygdsparken.) Trakten har dessutom varit känd för sitt

Osby kommun

Upplands Bro kommun

böss-smide redan under danska tiden. Palmkvisten är hämtad från häradets sigill från år 1679, som innehöll två korslagda palmkvistar samt devisen "trohet skaffar fred".

Upplands-Bro kommun har 1983-11-25 fått ett vapen med följande beskrivning registrerat: "I rött fält en hornprydd man hållande med höger hand ett svärd om skidan och med vänster hand två korslagda stavar, allt i guld."

Den märklige mannen i vapnet utgör en heraldisk stilisering av ett jordfynd, den s k Ekhammarsgubben eller Kungsholmenkrigaren - en knappt 3 cm hög vikingatida bronsfigur, som påträffats inom kommunen. Det har inte varit möjligt att fastställa innebörden av den lille mannens attribut. Trots detta har kommunen använt en naturalistisk framställning av figuren i grönt på silverbotten som sitt emblem under ett tiotal år innan man år 1982 tog kontakt med riksarkivet för att få en heraldiskt godtagbar variant utförd. Upp-målningen gjordes av Ingrid Lamby i nära kontakt med heraldiska nämnden, särskilt professor Lennart Rodhe.

Clara Nevéus

Om ursprunget till det svenska riksvapnet Tre Kronor

Av Georges de Lojze

För någon tid sedan hade jag tillfälle att presentera för mina kolleger i "Société de l'Histoire de l'Art Français"¹⁾ ett fynd av mycket färskt datum, som gjorts i staden Avignons centrum under pågående restaureringsarbeten i en större fastighet. Denna byggnads yttre, som förändrats mycket under sekternas lopp, i synnerhet då den under 1800-talet ombyggdes till läroverk, hade blivit ytterligt banalt och lät inte förmoda, att den invändigt, under flerfaldiga putslager och falska innertak, bevarat mycket äldre arbeten av stort intresse.

Jag har icke för avsikt att här upprepa den redan publicerade dealjerade redogörelsen för hela denna upptäckt, eftersom de personer, som skulle vilja ha en mera uttömmande översikt, kunna uppsöka de tryckta arbeten, som anföras i noten nedan. Det föredrag, som jag har äran att hålla i dag, kommer därför att begränsas, som titeln visar, till identifieringen av en enda av de tjugosex vapensköldar, som nu återstår av en fris, som ursprungligen torde ha omfattat omkring fyra dussin sköldar, och framför allt till fixeringen av den exakta tidpunkt, då den målats.

Sistnämnda punkt, som uppenbarligen är väsentlig för svaret på den uppställda frågan, nödgår oss emellertid att presentera och studera, vad som återstår av vapenfrisen i dess helhet, för att avgränsa den tidrymd, under vilken den utförts.

Avignon genomlevde under 1300-talet ett oerhört märkligt skede. Under en epok, då dess makt, icke blott religiöst men också politiskt, var så gott som obe-

stridd, utsåg Påvedömet denna stad till tillfällig huvudstad för kristenheten genom att välja sitt säte därinom. För en liten stad med omkring fem eller sex tusen invånare kunde detta icke gå för sig utan att framkalla betydande materiella svårigheter, eftersom stadens befolkning tre eller fyra decennier senare nästan hade tiodubblats. Att hysa en påve, två dussin kardinaler och den mängd prelater, klerker och förnäma herrar, som kretsade runt den påvliga kurian, vållade så många flera problem, som fransmännen under Ludvig VIII, mindre än ett sekel tidigare, efter att ha erövat staden efter en tre månader lång belägring, hade låtit radera inte bara ringmurarna utan också trehundra av de viktigaste bostadshusen med deras torn.

Staden var skyldig att anvisa och leverera i genomsnitt ett tjugotal bostäder för att härbärgera en enda kardinal med dennes "familj", som kan beräknas till flera tiotal personer. Det hände ofta, att kardinalerna, efter att ha köpt de "levererade" husen och grannhusen, läto riva dem helt eller delvis för att kunna uppföra ett riktigt palats.

Den byggnad, som nu sysselsätter oss, är den som inreddes av provincialpriori för dominikanerna i Toulouse, Guilhem de Peyre Godin, vanligen kallad kardinalen av Bayonne (efter hans födelsestad), sedan Clemens V utnämnt honom till kardinalpräst tit. S. Ceciliæ 24 december 1312 och Johannes XXII befordrat honom till kardinalbiskop av S. Sabina 12 september 1317. Han lät dekorera huset efter sin tids mode, d.v.s. bland annat med ett jaktfris

(som ännu finns kvar i en längd av 35 meter och en höjd av 1 meter) och en vapenfris av mer än 25 meters längd.

Den "tinel" (samlingssal), längs vilken denna fris löper, högt uppe på väggarna, var vid tiden för upptäckten vanställd genom att två skiljemurar relativt nyligen tillbyggs och framför allt genom att taket sänkts, så att det fullständigt dolde bjälktaket från 1300-talet och de friser, som kantade det. Det är en lycka, att detta falska innertak satts dit för et par hundra år sedan, ty annars hade säkert friserna förstörts, därför att de ansetts omoderna och redan voro i mycket dåligt skick.

Den heraldiska dekorationen har nästan helt försvunnit på den norra hälften av salen, där endast 3 vapensköldar finnas kvar (2 på nordväggen, 1 på norra delen av östväggen), medan den är fullständigt bevarad, om också skadad, i den södra hälften, där 23 sköldar följa i rad utan lucka i serien (3 på södra delen av östväggen, 17 på den södra huvudbjälken, 3 på södra delen av västväggen). Om alltså nästan hälften av sköldarna olyckligtvis försvunnit, har emellertid turen velat, att det är den intressantaste hälften, som blivit bevarad.

Vapendekorationer torde ha varit vanliga i praktvåningar under medeltidens sista århundraden. I sydöstra Frankrike finnas en hel del kvar: i slottet i Ravel, nära Clermont-Ferrand (190 sköldar, omkr. 1300), riddarhuset i Pont-Saint-Esprit i departementet Gard (261 vapensköldar, omkr. 1340), i Loives de Montfalcon i dep. Isère (39 sköldar, 1300-talets mitt), i biskopsgården i Embrun (27 sköldar, omkr. 1370), i Diana de Montbrison i dep. Loire (178 sköldar, 1300-talet), i dekangården i Brioude i dep. Haute Loire (800 sköldar, 1300-talet), i det s.k. generalförpaktarnas hus i Villeneuve-de-Berg i dep. Ardèche (förstörda under 1800-talet), i huset Gontier de l'Ange i Embrun (27 sköldar, 1400-talet) etc. etc. Schweiz har också flera viktiga exempel: Erstfelden-tornet i kan-

tonen Uri (78 sköldar, början av 1300-talet), huset "Zum Loch" i Zürich (179 sköldar, andra hälften av 1200-talet), huset "Zum langen Keller" i Zürich etc. Sådana finnas likaledes i Italien och i Tyskland och säkerligen på andra platser, som jag ej känner till.

Avignon, som var kristenhetens huvudstad under 1300-talet och ännu under 1400-talet behöll en betydande roll, torde vara särskilt rikt försett med dekorationer av denna typ. Vi veta genom Peirese, som lyckligtvis gjort en mycket värdefull förteckning däröver, som jag avser att publicera, att "la Vice Gêrence" hade en sådan dekoration från omkr. 1350-1375. Restaureringar i två kardinalspalats ha avslöjat rester, som tyvärr äro mycket påvra. Endast en liten del av sköldemärkena i Cécianos "Livrée" äro nämligen identifierbara, medan de i Arnaldo de Vias "Livrée" äro alldeles oigenkännliga. Det är knappast förvånansvärt, att sådana enkla byggnadsdekorationer så småningom försvunnit, antingen som följd av smakens förändring under århundradenas gång, eller helt enkelt därför att man varit tvungen att snygga upp salarnas utseende genom att modernisera dem, eftersom sådana väggmålningar snabbt förfalla och förblekna.

Bland alla de samtida vapendekorationer, som vi nyss anfört, har den som nu är vårt ämne, en egenskap som ger den en särställning av största intresse.

I kardinalens av Bayonne "Livrée" i Avignon ha nämligen frisens sköldemärken, i stället för att placeras mer eller mindre slumpvis i syfte att ge en dekorativ effekt, arrangerats i en strängt etikettsenligt ordning, där man märker upphovsmanens uppenbara avsikt att uppvisa en noggrant bestämd rangordning. Liksom vid en middag etiketten fordrar, att värdfolket skall inramas av ömsevis män och kvinnor, är det här huvudpersonen, påven själv, som intager mittplatsen (nr 20 enligt

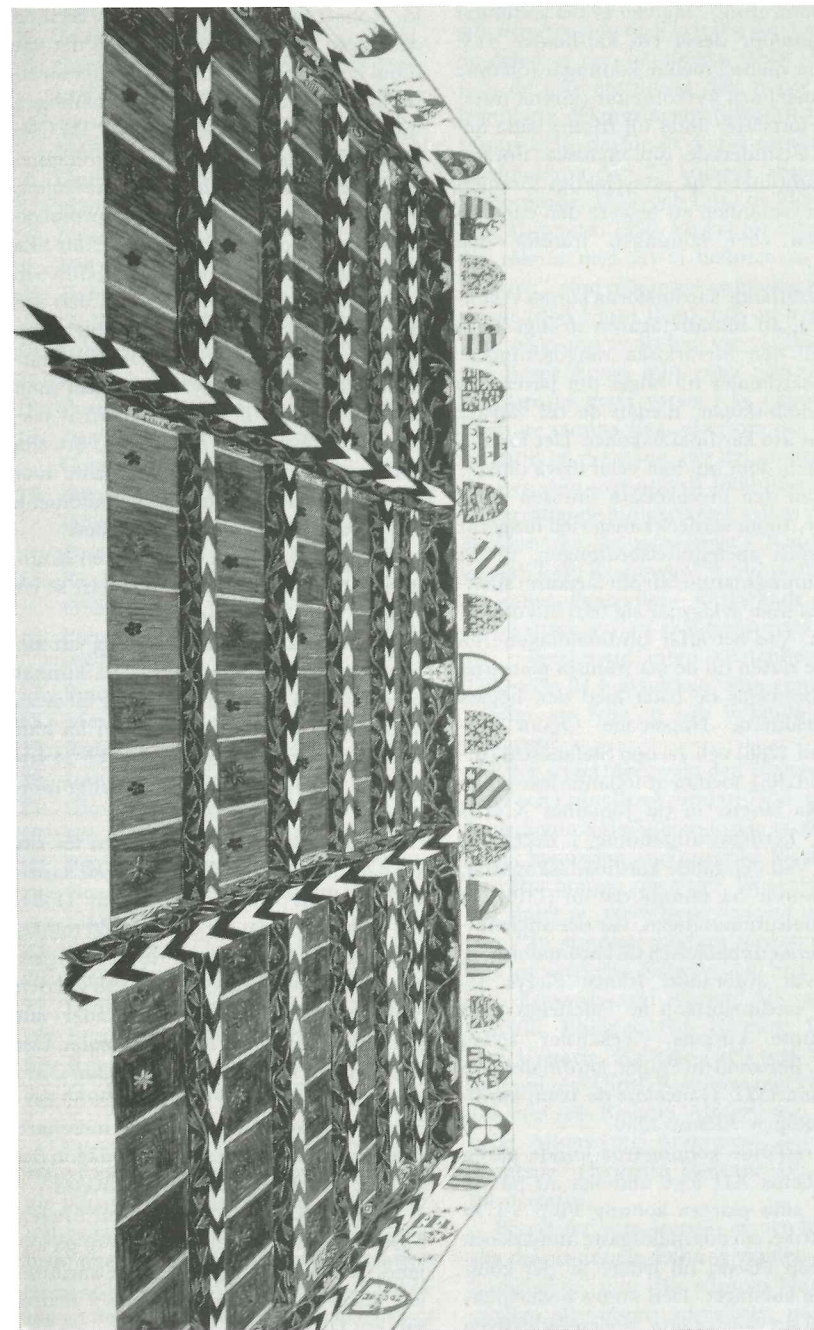

Fig. 1. Södra delen av palatsets sal med den bevarade delen av vapenfrisen. Tecknad rekonstruktion.

vår numrering) omgiven av två konungar och utanför dessa två kardinaler o.s.v. Denna växling mellan konungar (ojämna nummer) och kyrkofurstar (jämna nummer) fortsätter ända till frisens båda ändar. Utstuderade diplomatiska finesser och subtiliteter ha otvivelaktigt föranlett upphovsmannen att placera den ene kardinalen eller konungen framför den andre.

Beträffande kardinalerna kunna vi konstatera, att initiativtagaren strängt hållit sig till den hierarkiska rangordningen. Alla kardinaler till höger om påven äro kardinalbiskopar, medan de till vänster endast äro kardinaldiakoner. Det förefaller t.o.m. som om han velat driva omsorgen om den protokollära finessen ännu längre. Inom vardera kategorien fungerar nämligen anciennitetsordningen, så att utnämningdatum blir allt färskare, allteftersom man avlägsnar sig från huvudpersonen. Vad beträffar kardinaldiakonerna kunde rätten till de två främsta platserna icke bestridas de båda med den högsta tjänsteåldern, Napoleone Orsini (utnämnd 1288) och Jacopo Stefaneschi (utnämnd 1295), medan de följande icke gingo tillbaka längre än till Johannes XXII:s första kardinalsutnämning i december 1316. Vad det gällde kardinalbiskoparna, som kunde ha samma datum (1316) för kardinalsutnämningen, var det ancienniteten efter upphøjelsen till kardinalbiskop, som var avgörande: främst Pierre des Prés, kardinalbiskop av Palestrina 1323 (därjämte kurians vicekansler sedan 1325), Bertrand du Poujet, kardinalbiskop av Ostia 1327, Gaucelme de Jean, kardinalbiskop av Albano 1330.

Beträffande konungarna kunde påven Benedictus XII icke undvika att på sin högra sida placera konung Filip VI av Frankrike, sin tids mäktigaste monark och dessutom utsedd till ledare av det kommande korståget. Den andra hedersplatsen, på sin vänstra sida, reserverade påven

för Robert I av Anjou, konung av Sicilien och greve av Provence, eftersom det var inom dennes välde, som påvedömet inrättat sitt residens. Avignon blev nämligen inte påvlig egendom förrän 1348, då Clemens VI köpte det av drottning Johanna. Om man undantar fallet Robert av Anjou, vars plats med rätta var den som protokollet tilldelat honom, kan man se, att alla fransk-iberiska riken befinna sig på en och samma sida, de icke-latinska på den andra, utan att man tycks kunna finna någon särskild undermening däri. Om man där emot ville försöka generalisera, fast man icke har tillgång till mer än hälften av faktorerna, måste man konstatera, att alla verkliga kungadömen äro samlade mot mitten, medan de titulära kungadömena "in partibus" förpassats längre bort.

Jag menar, att det är svårt att i en så minutiöst ordnad komposition endast se ett resultat av tillfälligheternas spel.

Jag har också i tysthet sagt mig, att antalet vapensköldar inte torde ha kunnat överskrida 48. Om man håller sig till detta hypotetiska maximum, borde vi ha haft vapen för påven, 23 kardinaler och 24 konungar. Skulle detta ha varit sakligt möjligt? Vi skola se, att så var fallet.

Benedictus XII hade vid tiden för sitt val den 20 december 1334 funnit ett kardinalkollegium med 23 medlemmar. Dödsfall hade reducerat det till 16 medlemmar, när han beslöt att återgå till det tidigare antalet och den 18 december 1338 vid den enda kardinalspromotionen under sitt pontifikat utnämnde 7 nya kardinaler. Det hade på nytt minskat till 20 vid hans död i Avignon den 25 april 1342. Inalles 30 kardinaler, varav 21 fransmän, 8 italienare och 1 spanjor, hade levat under någon del av eller hela Benedictus XII:s påvetid.

En förteckning över dessa kardinaler, ordnade efter utnämningssår, ser ut på följande sätt, varvid namnen på de kardinaler, vilkas sköldemärken finnas i denna sal, äro kursiverade.

1. *Napoleone Orsini* (1288-1342).
2. *Jacopo Caetani Stefaneschi* (1295-1341).
3. *Luca Fieschi* (eller de Flisco) av grevesläkten de Lavagne (1300-1336).
4. *Raymond Guilhem de Fargue* (1310-1346).
5. *Guillaume de Peyre Godin* (1312-1336).
6. *Gaucelmus de Jean* (1316-1348).
7. *Bertrand du Poujet* (1316-1352).
8. *Bertrand de Montfavet* (1316-1342).
9. *Gaillard de la Motte* (1316-1356).
10. *Giovanni Caetani Orsini* (1316-1335).
11. *Arnaldo de Via* (1317-1335).
12. *Pierre des Prés* (1320-1361).
13. *Jean Raymond* av grevesläkten de Comminges (1327-1344).
14. *Annibale Caetani de Ceccano* (1327-1350).
- *Jacques Fournier* (1327 - påve 1334).
15. *Raymond de Mostuejoul* (1327-1335).
16. *Pierre Gonin de Montemart* (1327-1335?).
17. *Pierre de Chappes* (1327-1336).
18. *Matteo Orsini* (1327-1340).
19. *Pedro Gomez* (1327-1348).
20. *Imbert Du Puis* (1327-1348).
21. *Giovanni Colonna* (1327-1348).
22. *Elie de Talleyrand Perigord* (1331-1364).
23. *Pierre Bertrand d.ä.* (1331-1348).
24. *Gozzio Battaglia da Rimini* (1338-1348).
25. *Bertrand de Deaux* (1338-1361).
26. *Pierre Roger* (1338 - påve 1342).
27. *Guillaume Court* (1338-1361).
28. *Bertrand d'Albiay* (1338-1350).
29. *Raymond de Montfort* (1338-1338).
30. *Guillaume d'Aure* (1338-1353).

Om man håller för sannolikt, om inte rentav säkert, att verkets upphovsman tagit hänsyn till tjänsteåldern efter kardinalsutnämningarna för att upprätta rangordningen, och att han icke begått något misstag, borde vi alltså finna vapensköldarna för de tre kardinaldiakonerna Luca

Fieschi (de Flisco), Giovanni Caetani Orsini och Arnaldo de Via inom den bevarade delen av den heraldiska frisen. Eftersom de icke återfinnas där, måste man framflytta dekorerings tillkomst till februari 1336, därför att de två sistnämnda kardinalerna dött 27 augusti, respektive 24 november 1335, och Luca de Flisco avlidit 31 januari 1336. Då jag för min egen del räknar med att vi befinna oss i det "Livrée", som tillhörde kardinalen av Bayonne (död 4 juni 1336), och att hans vapen, på grund av att han var värden i huset, borde finnas mitt emot påvens, blir frånvaro av detta vapen icke något problem av samma slag, eftersom det borde ha suttit på det ställe, där det nu finns ett fönster, som togs upp på 1800-talet.

Beträffande kungarikena, vilkas vapensköldar icke äro personliga ("Konungen är död! Leve Konungen!"), blir problemet ett annat. Fanns det - fortfarande under förutsättningen att sköldarna voro högst 48 - överhuvud inom kristenheten på 1300-talet 24 kungariken, som gjorde det möjligt att fylla ut och fullända dekoreringsen?

Efter att ha blivit vald den 20 december 1334 och krönt den 8 januari 1335, riktade Benedictus XII påföljande dag en skrivelse till konungen av Frankrike för att underrätta honom om valet. Skrivaren har vid slutet av skrivelsens koncept antecknat: "In eundem modum scribitur regibus infrascriptis: Roberto regi Sicilie illustri, Edwardo regi Anglie, Alfonso regi Castelli, Philippo regi Navarre, Carolo regi Ungarie, Roberto (*sic!*) regi Suetie, Hugoni regi Cipri, Kasimiro regi Polonie, Johanni regi Boemie, Alfonso regi Portugalie, Alfonso regi Aragonum, Leoni regi Armenie" (Registra Vaticana 119, ep. 1, fol. 1 verso).

Bland det, som återstår av den heraldiska dekorationen, finna vi vapnen för två kungariken, som icke nämnas bland den påvliga skrivelsens adressater, nämligen

Skottland och Mallorca. Däremot uppräknas där fyra kungariket, vilkas vapen nu saknas i vår dekoration, nämligen Ungern, Cypern, Polen och Armenien. Vi komma alltså fram till sammanlagt 15 kungadömen. Vilka skulle de 9 övriga kunna vara? Helt säkert böra vi utesluta den tysk-romerske kejsarens vapen. Kejsar Ludvig av Bayern hade nämligen på tillskyndan av Marsilius av Padua låtit anställa en renlärighetsprocess mot "prästen Jacques de Cahors, som kallar sig Johannes XXII" och därefter avsätta honom. Den 12 maj 1328 hade han låtit prästerskapet i Rom i dennes ställe välja franciskanen Pietro Rainalducci de Corbara, som antagit namnet Nicolaus V. I öppen och förklarad strid mot påvedömet sedan årtal och alltjämt drabbad av exkommunikationens bannstråle kunde kejsaren, utstött ur kyrkan, icke göra anspråk på en plats i de kristna nationernas samfund.

De vapenböcker från 1200- och 1300-talen, som jag haft tillgång till i kopior, redovisa nästan alltid ett större eller mindre antal konungar eller kungariket. Om vi som exempel taga Wijnbergen-vapenboken, som upprättats mellan 1265 och 1288, finna vi där sköldemärken för 55 konungar (nr 1257–1312). Vi skulle kunna indela dem i tre kategorier: först faktiskt existerande kungadömen som Frankrike, England och alla de riken, som vi just uppräknat; vidare de kungadömen, som under 1300-talet hamnat "in partibus infidelium", d.v.s. sådana, vilkas konungar icke innehade mer än själva titeln: Jerusalem, Konstantinopel, Tarsus etc.; slutligen kungadömen, som mer eller mindre voro fantasiriken: Babylonien, Slavonien, Valakiet, Ryssland, Bulgarien, Marocko, Tunisien etc.

Bland de faktiskt existerande kungadömena under 1300-talet kunna vi utöver de 15 ovan anförda tillägga Danmark, ön Man, Irland och Sardinien. Det förefaller, som under den för oss aktuella tiden Nor-

ge inte kunnat medräknas, eftersom det då var i personalunion med Sverige och för ögonblicket knappast hade någon fristående ställning.

Förefintligheten av vapensköldar för Konstantinopel, Jerusalem och Tarsus i vår fris bevisar, att upphovsmannen för att komplettera serien av faktiska konungar måst fiska bland de kungadömen som i likhet med vissa biskopsdömen kunna betecknas som "in partibus infidelium". Till dessa tre titlar kunna vi foga konungen av "Pariologue" (det Bysantinska kejsardömet, Paleologernas dynasti), konungen av Saloniki (ett latinskt kungadöme, tillhörande hertigarna av Burgund sedan 1266), konungariket Syrien eller Tyrus, konungen af Akkon (Acre), fursten av Morea.

Man skulle för övrigt kunna tänka sig, att upphovsmannen, om han behövt komplettera sin serie, tagit sin tillflykt till vapnen för de stora okrönte länsherrar, vilkas makt ingalunda var mindre än vissa konungars, t.ex. hertigarna av Österrike, Brabant, Bretagne, Lothringen etc., grevarna av Flandern, Luxemburg, Savoyen etc., eller städer som Venedig eller Genua, vilka tack vare sin flotta alltid spelat en avgörande roll under korstågen. Ett bevis på möjligheten att komplettera konungarna med sådana stormän, liksom kardinalerna med prelater, finns för övrigt i ett avsnitt av apostoliska kammarens räkenskaper för en bankett, som gavs av Benedictus XII för en imponerande församling: "Comederunt domino nostro (Benedictus XII) rex Francie, rex Navarre, rex Majoricarum, domini cardinales et plures duces, comites, barones et prelati."

Frisens vapensvit, som i och för sig är ganska ovanlig, är intressant i flera avseenden, först och främst naturligtvis ur rent heraldisk synpunkt men också ur historisk: vilka orsaker fanns det att välja en sådan dekorerings, och för vilket tillfälle har den uttänkts? Och – om svaret på des-

sa båda frågor skulle göra det möjligt att exakt tidfästa den – även ur konstnärlig synpunkt, ty vi skulle då få en värdefull hjälp att datera den freskomålning, som blev resultatet.

Eftersom vi icke exakt känna vapensköldarnas totala antal, kunna vi icke numrera dem från nordväggen mitt (d.v.s. platsen mitt emot Benedictus XII:s sköld), som vi skulle ha gjort, om alla sköldarna funnits kvar, utan börja helt enkelt numreringen med den första bevarade vapenskölden.

1. Kejsardömet Konstantinopel: "I svart fält ett genomgående kors av silver, som kvadrerar skölden, i varje fyrkant åt följt av fem grekiska silverkors, ordnade 2, 1 och 2, det mittersta inom ring av silver" (Catherine II av Valois-Courtenay, kejsarinna 1308–46).

Såvitt denna skölds ganska tillfredsställande skick medger, förefaller det, som om dess nuvarande tinkturer svart och vitt (silver) äro ursprungliga och icke bero på någon förändring från de tinkturer, rött och guld, som den normalt borde ha burit. Eftersom konstnären visat stor pålitlighet vid återgivandet av färger och metaller i alla de övriga sköldarna, borde man kunna utesluta tanken på ett misstag i detta fall. Man skulle då kunna fråga sig, som Léon Jéquier framkastat, om än med stark reservation, om inte kejsarinnan Catherine på grund av sitt nyligen inträffade änkestånd avsiktligt låtit kläda sitt vapen i sorg.

2. Kardinal Elie de Talleyrand-Perigord: "I rött fält tre gyllene lejon." Omrammat av snodder med ollonformad tofs, nedhängande från den nu försvunna kardinalshatten.. (Kardinal från 24/25 maj 1331 til 17 januari 1364.)

3–8. Den sista skölden på norra väggen har försvunnit (ledigt utrymme 70 cm fram till nordöstra hörnet) liksom de fem följande på östra väggen (ledigt utrymme 310 cm).

9. Kungariket Portugal. "I fält av silver två stolpvis ordnade motställda sköldar med fem besanter, fältet omramat av en röd bård, belagd med sex gyllene kasteller." (Alfons IV, konung 1325–1357). Sköldens relativt goda skick ger anledning att förutsätta, att de två eller tre andra småsköldar ("quinois"), som man skulle vänta sig finna där, kanske aldrig existerat.

10. Kardinal Annibale Ceccano: "Kluven sköld, till höger i rött fält en framkommande örn av guld (Ceccano), till vänster [vänsterhalvan av :] sex bjälkar av växelvis rött och silver, silverbjälkarna belagda med sex röda halvmånar, ordnade tre, två och en (Stefaneschi)." (Kardinal 18 december 1327 – juli/augusti 1350). Därövanför, målad på kantbjälken, och omgiven av blomsterslingor, en kardinalshatt, vars snoddar, slutande med en enda ollontofs, omrama skölden.

11. Kungariket Aragonien: "I fält av guld fyra röda stolpar." (Alfons IV, konung 1327–1336, eller hans efterträdare Pedro IV den ceremoniose, konung 1336–1387.)

De tre sista sköldarna, som vi just beskrivit, äro målade på östra väggen. De mäta 35 cm × 35 cm och äro placerade med ett mellanrum om likaledes 35 cm. Detta gör, att man utan större risk för misstag kan förmoda, att den 4,85 meter långa östväggen burit åtta målade vapenskölder. Under dem löpte en oavbruten röd bård, 5 cm bred.

Vid salens sydvägg, där den första takbjälkens ändar vila på de båda sidoväggarnas murar, finna vi på denna bjälkes mot norr vättande lodräta sida, på samma höjd som på östväggen, sjutton sköldemärken av samma storlek som de föregående men med ett mellanrum om endast 10 cm. Sköldens översta del befinner sig 5 cm från övre kanten på bjälken, som här i hela sin längd är kantad med en röd bård om två cm:s bredd.

12. Kardinal Jean Raymond av greveläkten de Comminges: "I fält av silver ett rött mantuanskt kors, inom en smal röd bård"; eller "I rött fält fyra spjutspetsar av silver, ordnade som andreakors." Omramat av snodder med ollonformad tofs, nedhängande från kardinalshatt. Denna sköld är försvunnen. (Kardinal 18 december 1327–20 november 1344.)

13. Kungariket Kastilien och Leon: "Kvadrerad sköld, i första och fjärde fyrkanterna i fält av silver ett lejon av purpur (Leon), i andra och tredje fyrkanterna i rött fält ett kastell av guld med tre torn och röda öppningar. (Kastilien)." (Alfons XI, konung 1312–1350). Man kan konstatera, att målaren kastat om ordningen mellan fyrkanterna.

14. Kardinal Gaucelme de Jean: "I rött fält två gående lejon av guld över varandra, inom bård av silver, belagd med 17 blå besanter." Omramat av snodder med ollontofs. (Kardinal från 17/18 december 1316 till 3 augusti 1348.)

15. Kungariket Mallorca: "I rött fält fyra stolpar av guld." (Jayme II, konung 1324–1349.)

16. Kardinal Bertrand de Poujet: "I fält av guld en blå balk och däröver en röd ginstam". Omramat av snodder med ollontofs. (Kardinal från 17/18 december 1316 till 3 februari 1352.)

17. Kungariket Navarra: "Kvadrerad sköld, i första och fjärde fyrkanterna blått fält, bestrött med gyllene liljor, balkvis belagt med en kavle av växelvis silver och rött (Evreux); i andra och fjärde fyrkanterna i rött fält inom infattning av guld ett åttaarmat kors av guldäpplen (Navarra)". Därövanför en krona. (Filip III av Evreux, konung 1328–1343.)

18. Kardinal Pierre des Prés: "I fält av guld tre röda balkar och däröver i blå ginstam tre åttauddiga stjärnor av guld." Omramat av snodder med ollontofs. (Kardinal från 19/20 december 1320 till 30 september 1361, vicekansler sedan 1325.)

19. Kungariket Frankrike: "Blått fält, bestrött med liljor av guld." (Filip VI af Valois, konung 1328–1350.)

20. Påven Benedictus XII: "Fält av silver med röd bård." (Jacques Fournier, påve från 8 januari 1335 till 25 april 1342.)

21. Kungariket Sicilien: "Blått fält, bestrött med liljor av guld, belagt med röd tornerkrage med fem flikar." (Robert av Anjou, Konung av Sicilien och greve av Provence 1309–1343.)

22. Kardinal Napoleone Orsini: "I rött fält tre balkar av silver och däröver i ginstam av silver en sexbladig röd blomma." Omramat av snodder med ollontofs. (Kardinal från maj 1288 till 23 mars 1342.)

23. Kungariket England: "I rött fält tre leoparder av guld över varandra." Ovanför skölden en krona. (Edward III, konung 1327–1377.)

24. Kardinal Jacobo Stefaneschi: "Sex bjälkar av växelvis rött och silver, silverbjälkarna belagda med sex röda halvmånar, ordnade tre, två och en." Omramat av snodder med ollontofs. (Kardinal från 17 december 1295 till 23 juni 1341.)

25. Konungariket Böhmen: "Kvadrerad sköld, i första och fjärde fyrkanterna i rött fält ett gyllene lejon med klaven svans och korsade svansotfsar (Böhmen); i andra och fjärde fyrkanterna i fält, 7 gånger delat av silver och blått, ett rött lejon (Luxemburg)." (Johan I den blinde, konung 1311–1346.)

26. Kardinal Raymond Guilhem de Fargues: "Kluven sköld, i högra halvan i fält av guld tre röda bjälkar (Got); vänstra halvan kvadrerad, i första och fjärde fyrkanten i fält av silver ett rött mantuanskt kors, i andra och tredje fyrkanten i fält av guld en svart kanna (Fargues)". Omramat av snodder med ollontofs. (Kardinal från 18/19 december 1310 till 5 oktober 1346.)

27. Kungariket Skottland: "I fält av guld ett lejon inom en dubbel lilje-infattning, allt detta av rött." (David II Bruce, konung 1329–1371.)

28. Kardinal Gaillard de la Motte: "Kluven sköld, högra halvan delad av svart, vari en röd örn, och silver (eller guld?), vari ett rött lejon (La Motte); i vänstra halvan i fält av guld tre röda bjälkar (Got)". Inramat av snodder med ollontofs. (Kardinal 17/18 december 1316 till 20 december 1356.)

De sista sköldemärkena, som vi nu skola beskriva, äro målade på västväggen. De ha samma storlek och samma mellanrum som de tre på östväggen mittemot.

29. Kungariket Sverige: "I blått fält tre kronor av guld, ordnade två och en." (Magnus Eriksson, konung av Sverige 1319–1365, Norge 1319–65 och Skåne 1335–1364.)

30. Kardinal Bertrand de Montfavet: "Kvadrerad sköld, första och fjärde fyrkanten kvadrerad i silver och rött; andra och tredje fyrkanten i fält av silver ett blått lejon inom en infattning av röda besanter." Omramat av snodder med ollontofs. (Kardinal från 17/18 december 1316 till 1 december 1342.)

31. Konungariket Tarsus(?): "I blått fält en kanin(?) av silver (eller guld?)." Denna sköld har blivit avskuren diagonalt av en trappmur. Endast den nedre högra delen finns kvar. Fötternas form och ställning på detta fyrfotadjur kunde föra tanken till björn, katt, kanin, bäver, ekorre, murmeldjur o.s.v. Michel Pastoureaux, specialist på medeltidens heraldiska djurvärld föreslår, att vi här böra se kungariket Tarsus' springande kanin (Wijnbergen nr 1293; Randle's Holmes book, fol. 5, nr 3; U 21 c: "Der Keyser von Tartarie" (sic?)).

32. Ett sår i väggen, för att fästa en del av en trappa där, har gjort att denna sköld försvunnit.

33. Konungariket Jerusalem: "I fält av silver ett kryckkors av guld åtföljt av fyra små gyllene kors".

Vi ha redan nämnt, att det skulle vara intressant att veta, om det fanns historiska motiv, som kunnat ge anledning att låta

utföra denna dekorerings efter ett så minutiöst inrättat schema. Det skulle ge oss möjlighet att ännu närmare inringa den redan trånga tidsrymd, som begränsas av tiden för Benedictus XII:s pontifikat (1334/5–1342) och ytterligare reduceras genom att vissa redan avlidna kardinaler saknas.

Nu ha ju verkligen Nationernas Förbund, Förenta Nationerna och möten mellan stormakterna och mindre stater vant oss vid sådana förekomster av rik flaggskrud, som vår fris ofrånkomligt erinrar om. Det kan därför vara skäl att söka efter något, som kan ha framkallat denna "flaggparad", som rimligen inte bör ha tillkommit utan en konkret anledning.

Vi veta, att påvedömet var centrum i medeltidens diplomatiska värld, och att ingenting försiggick, utan att påvedömet ansåg sig berört. Påvarnas diplomatiska verksamhet var intensiv, och deras legater och nuntier genomkorsade världen ända till dess yttersta gräns (Kina). Om man bläddrar i de utgivna banden av Benedictus XII:s brev, kan man konstatera, att Vatikansens "registra" för denne påves korta pontifikat ha bevarat 452 brev till konungen av Frankrike, 263 till konungen av Sicilien, 214 till konungen af England, 127 till konungen av Kastilien, 119 till konungen av Aragonien, förutom dem som han riktat till konungarna av Navarra, Portugal, Mallorca, Ungern, Sverige, Cypern, Polen, Böhmen, Armenien etc. och till en rad hertigar och andra höga herrar av större eller mindre betydelse.

Men kunde något annat företag än korståget, denna stora tanke, som sedan 1000-talets slut förföljde kristenheten, både klerker och lekmän, rättfärdiga en sådan ansamling av rikssymboler från alla stater? Skedet 1334–1342 kan icke visa oss någon annan händelse av världsomfattande slag än förberedelserna för korståget, som skulle kunna vara orsaken.

"La croix", har Froissard skrivet,

"estoit en si grant fleur de renommée, qu'on ne parloit ne devisoit d'aultre cose" (Korsets rykte stod i sådant flor, att man varken talade eller tänkte på något annat). Och biskopen i Meaux, Philippe de Vitry (som enligt Petrarca var den ende skalden i Frankrike) skrev 1333 i "Chapel des (3) fleurs de lis" med anledning av korstågsplanen och fastställandet av tidpunkten för dess avfärd till år 1335:

"Beneurez qui pourront vivre
l'an mil CCC et V et trente".

(Sälla de som få uppleva år Tusen tre hundra och trettiofem.)

Sedan de senaste korstågen misslyckats, hade situationen i den latinska orienten avsevärt försämrats. Redan Johannes XXII hade blivit allvarligt upprörd av detta sakläge. År 1331 hade patriarken av Jerusalem, Pierre de La Palu, vid återkomsten från en ambassad till sultanen tillrätt en expedition till Heliga Landet. Johannes XXII hade genast befallt alla kyrkliga dignitärer att predika korståg. Han mångdubblade sina brev och beskickningar i detta syfte. Han beslöt, att tionde skulle uppbäras i sex år för att bekosta expeditionen, och utsåg Filip VI att bli korstågets ledare och härens överbefälhavare, och denne accepterade med hänförelse.

Benedictus XII:s första åtgärder voro att fortsätta sin företrädares politik, och han fullföljde den verksamt och kraftigt: den 31 januari 1335, en månad efter sin kröning, skrev han till 47 ärkebiskopar, att de skulle verkställa uppbörden inom sina stift av de för korståget nödiga hjälpskatterna. I juni 1335 ratificerade han Johannes XXII:s bulla av 1332 om sexårigt tionde av alla kyrkliga ämbeten, gav närmare regler för uppbörden därav och fastställde den nya pålagan. Redan hade många galärer samlats i Marseilles hamn, och den 14 maj 1335 sände Benedictus XII dit Guillaume du Bos för att inspektera skeppens utrustning och betala 4600 guldfloriner i löner.

Men för att ett sådant korståg skulle ha någon utsikt till framgång var uppenbarligen första villkoret, att fred rådde mellan alla deltagande stater. Olyckligtvis var detta ej fallet; relationerna mellan Filip VI och Edvard III voro mycket spända, framför allt rörande Guyenne men också rörande Flandern och Skottland, och minsta gnista kunde framkalla krig, det krig, som kom att blossa upp några månader senare och räcka i hundra år. Konungen av England var i krig med Skottland sedan årtal, trots lika kortvariga som ofta upprepade vapenstillstånd, och någon lösning på tvisten var ej i sikte. Tvistefrön hade också börjat spira mellan konungarna av Sicilien, Aragonien och Mallorca. Kejsaren, Ludvig av Bayern och hans schismatiska anhängare voro alltjämt i öppen strid med påvedömet, men trots detta eftersträvade konungarna av Frankrike och England var för sig allians med honom, eftersom de förutsågo en så gott som oundviklig konflikt sinsemellan.

Ända sedan början av år 1335 väntade Benedictus XII på ankomsten till Avignon av Filip VI och andra konungar och furstar. Efter ett misslyckat försök i februari 1335, då konungen av Frankrike insjuknade under resan och måste vända om, återkom tillfället inte förrän i första hälften av mars 1336. Korståget var säkert den viktigaste, om inte den enda frågan att diskutera. Benedictus XII var klok nog att inse, att de just pågående inbördes tvisterna och den osäkra jämvikten i Västerlandet inte för ögonblicket tillät, att korstågstanken förverkligades, utan att man därför helt behövde avstå från den. Genom ett långt brev av den 13 mars 1336 till Filip VI, där det uttryckligen sägs, att beslutet fattats efter överläggning mellan påven, kardinalerna, konungarna och deras råds-herrar, löste påven honom från hans korstågslöfte och från hans ed att avresa till Heliga Landet före 1 augusti 1336.

Vi förmoda alltså, att det var för att

mottaga påvens gäster i mars 1336, som denna dekorerings tillkommit.

Men varför fanns då denna dekorerings, fylld av prestige och speciella omständigheter, i en enkel kardinals bostad och inte i påvens, som sammankallade och mottog dessa höga personer?

Man bör erinra sig, att Benedictus XII vid denna tid torde ha bott osedvanligt uselt i den forna biskopsgården i Avignon. Pierre Poisson, hans byggmästare, hade på våren 1335 med byggandet av kapellet och änglatorsnet (la Tour des Anges) påbörjat de första arbetena på det, som skulle bli påvepalatset. År 1336 hade man börjat riva flera byggnader i biskopsgården, där påven provisoriskt haft sin bostad. Kan han inte då ha bett kardinalen av Bayonne att få använda det palats (livrée), som denne just låtit uppföra, för att där hålla plenarmöten och banketter?

En annan invändning skulle kunna göras: skulle det inte kunna röra sig om en dekor, som målats mycket senare för att hugfästa minnet av en märklig händelse i det förflutna? Detta antagande synes oss böra bestämt avvisas, eftersom deltagandet i mötet i verkligheten blev mycket mindre, än påven och kurian hade önskat, ty av suveränerna voro endast konungarna av Frankrike, Navarra och Mallorca tillstädes. Skapandet av vapenfrisen kan därför logiskt bättre motiveras, om det skett inför en kongress, som väntades förena alla regerande furstar omkring påven och kardinalerna, än om avsikten var att i efterhand föreviga en teoretisk idealsituation, som icke skulle ha givit en trogen bild av den faktiska verkligheten.

Denna långa historiska inledning har varit absolut nödvändig, ty den avgörande punkten för vårt ämne är väsentligen frågan om frisens datering. Personligen har jag, av alla de skäl, som jag just utvecklat, kommit till den slutsatsen, att denna heraldiska dekor målats under de första månaderna av år 1336.

Den andra frågan gäller attribueringen av skölden med tre kronor: vem förde under 1300-talet en sådan sköld, eller kanske en liknande, som målaren kunnat återge så, ehuru med några misstag?

En enda kardinal, Simon of Langham, kallad den engelske kardinalen, har under 1300-talet haft ett ganska snarlikt vapen: tre kronor, ställda två och en, med ett litet (korsat?) kors i mitten. Det finns särskilt i hans sigill, varav man åtminstone känner ett exemplar, vidhängt ett pergamentsbrev i departementsarkivet (Archives départementales du Nord) i Lille. Denne benediktinmunk, abbot i Westminster, sedan biskop i Ely och slutligen ärkebiskop av Canterbury, blev inte utnämnd till kardinal förrän av Urban V 1368. Han var först kardinalpräst tit. S. Sixti och befordrades till kardinalbiskop av Palestrina omkr. 1373; han dog i Avignon 22 juli 1376. Han kan därför inte vara med på denna fris, som tillkommit mer än trettio år tidigare och där de av sina vapen representerade kardinalerna alla hunnit dö. Vi ha för övrigt framhållit, hur rigoröst världsliga och andliga furstars vapen alternera. Nu är ju denna sköld placerad mellan sköldarna för två kardinaler, Gaillard de La Motte och Bertrand de Monfavet. Det kan alltså inte här vara fråga om en kardinals vapen, och hypotesen om en sköld för Simon of Langham - t.o.m. en som avbildats förvanskad av målaren - måste förkastas.

Man måste därför söka efter en världslig potentat.

Ända sedan S:ta Helena av Colchester, Konstantin den stores moder, hade funnit Kristi kors ("vera crux") och Heliga Tre Konungars relikier år 327 och sedan kejsar Fredrik Barbarossa överflyttat dem till Köln år 1164, hade Tre Konungar dyrkats högt i länderna i norr, särskilt i de anglosachsiska rikena. Detta avspeglas i att deras symbol Tre Kronor användes av ett flertal kungariken i södra England under

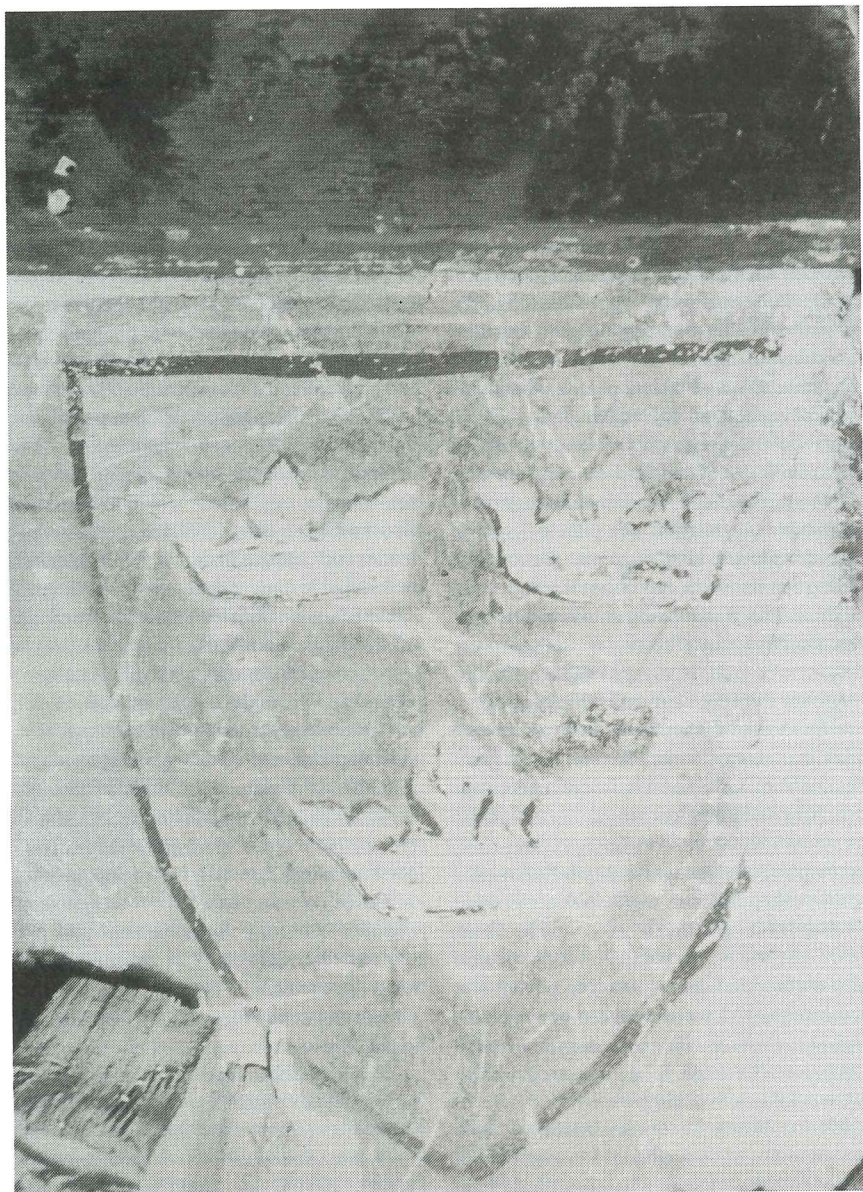

Fig. 2. Trekronorsvapnet i salens vapenfris. Fotografi.

högmedeltiden och sedermera under 1300-talet av vissa städer eller biskopsstift (Köln, Hereford, Ely, Kraków etc.).

Man torde inte behöva anföra några bevis för att en erinran om denna protoheraldik icke har något att göra med vår fris, lika litet som någon häroldskåpa från senmedeltiden.

Intressantare är frågan om konung Artur. Bekant är den ofantliga förtjusningen under medeltiden för sagorna om Runda bordet, likaså att denne legendariske konung då fått en sköld med tre kronor som kännetecken. Men vad skulle det övernaturliga, drömmen och dikten ha att skaffa med en fris, som utmärktes av en konkret och historisk påtaglighet, som dess skapare velat framhäva så starkt? En attribuering av detta vapen till konung Artur bör därför enligt min mening förkastas.

Eftersom dessa olika hypoteser icke kunna godtagas, återstår det att studera den som rör kungariket Sverige.

I det givna historiska sammanhang, som vi förut redovisat i detalj, synes oss attribueringen av skölden ”i blått fält tre kronor av guld” till kungariket Sverige vara den enda möjliga lösningen. Den skulle vara självfallen, om vi inte stötte på ett allvarligt hinder: tidpunkten.

Bibliografien rörande det svenska riksvapnet Tre Kronor är ovanligt omfattande. I sitt utmärkta verk ”De tre kronorna” gav Heribert Seitz redan år 1961 hänvisningar till 151 tryckta arbeten därom, och under de följande 20 åren har strömmen av studier i detta ämne icke avtagit. Alla dessa talrika och framstående heraldiker komma enhälligt till samma slutsats av sina omsorgsfullt dokumenterade undersökningar: det var med den statskupp 1364, som förde Albrekt av Mecklenburg till makten, som det svenska riksvapnet Tre Kronor faktiskt framträdde för första gången och i denna egenskap. Det finns i den nye svenske konungens sigill, som i oskadat skick är vidhängt ett brev av 27

september 1365 (Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref nr 671) men i defekt exemplar tidigast är vidhängt ett privilegiebrev 22 juli 1364 (nr 616). Det begagnades därefter under största delen av denne konungs brev, även sedan han förlorat kronan 1389 och endast härskade i Mecklenburg.²⁾

Nu förhåller det sig visserligen så, att alla kända sigill före 1364 (även Magnus Erikssons) visa vapnet med Folkungarnas lejon, och detta är en invändning av vikt. Men kunde det faktum, att man ej heller utanför den officiella diplomatiken kände något exempel på vapnet Tre Kronor, som var tidigare än sigillet 1364, räcka till, för att fastställa som en dogm, att vapnet uttänkts och skapats av inkräktaren Albrekt? Man kan varken stödja sig på någon berättande källa eller på något dokument för att bevisa detta. Det kan därför icke röra sig om annat än en hypotes, som vid upptäckten av en ännu äldre återgivning måste sättas i fråga.

Ingen var genom sina forskningar och arbeten bättre kvalificerad än den siste svenske riksheraldikern, baron Harald Fleetwood, obestridd en specialist på svensk heraldik och sigillografi, för att veta, att man ej kände till någon framställning av ett svenskt kungavapen med Tre Kronor tidigare än Albrekts av Mecklenburg sigill från 1364. Man kan icke annat än beundra den verkliga intuition hos denne framstående lärde, som tillät honom, trots att han väl kände de faktiska förhållandena, att förklara: ”Det faktum, att hon (drottning Margareta) dock avstod från sin arvsrätt till det urgamla svenska kungavapnet och antog tre-kronorsvapnet tyder på att detta senare måste hava äldre ursprung än konung Albrekts skapelse.”³⁾ Upptäckten i Avignon kommer att medföra en lysande bekräftelse på denna märkliga intuition.

Många skäl kunna för övrigt andragas för att rubba den intill denna dag så enhäll-

Fig. 3. Albrechts av Mecklenburg sigill, vidhängt ett brev av 27 september 1365.

ligt etablerade tilltron till att denna nyskapelse skall tillskrivas den kunglige inkräktaren. Är det troligt, att denne nya konung, som just rubbat den vedertagna dynastiska ordningen, skulle påtvinga sitt rike en vapenbild, som var helt främmande för Sverige, och därmed understryka sitt intrång i ett land, som inte lagligen tillkom honom? Ett sådant psykologiskt misstag verkar desto mindre troligt, som Albrekt av Mecklenburg ju faktiskt var knuten så nära som möjligt till den gamle kungaätten, eftersom hans mor var syster till den regerande legitime konungen och han alltså genom henne direkt härstammade från den kungliga Folkunga-ätten.

För att förklara uppkomsten av detta sköldemärke i början av den nya regimen har man framkastat idén, att Albrekt av Mecklenburg skulle ha brutit ut en figur – i detta fall kronan – ur sitt familjevapen för att, genom att mångfaldiga den, åstadkomma ett vapen för sitt nya kungarike.⁴⁾ Denna tes om "pars pro toto" förefaller oss – i detta speciella fall – fullständigt ohållbar av flera orsaker. För det första rörde det sig om en alltför vanlig bifigur,

som var mycket spridd inom heraldiken, framför allt över lejon och örnar m.fl., och som vid anblicken av det mecklenburgska tjurhuvudet är en detalj av ringa betydelse utan någon sådan märklig eller speciell karaktär, som skulle rättfärdiga ett framhävande därav.

Vidare tager hypotesen, att vapnet skapats på grundval av den nye konungens ättevapen, icke tillräcklig hänsyn till den överflödande mängden exempel på detta kungliga emblem i de skandinaviska länderna sedan lång tid tillbaka.

Är det slutligen rimligt, att drottning Margareta och svenskarna, efter att Albrekt av Mecklenburg hastigt gjort sig förhatlig för sina nya undersåtar och sedan han besegrats och störtats av drottning Margareta, som svenskarna tillkallat, skulle för beständigt ha antagit ett vapen, som först skapats av en utskämd och förjagad furste?

Det är uppenbart, att när Albrekt av Mecklenburg som kungligt sigill antog en sköld med Tre Kronor, så handlade det varken om en nyskapelse ur intet (ex nihilo) eller om en ombildning enligt regeln

Fig. 4. Sigill använt av Blanche av Namur, gift med konung Magnus Eriksson 1335, död 1363. Omskriften har hennes tredubbla titulatur: drottning av Sverige, Norge och Skåne.

Fig. 5. Mynt slagna av de svenska konungarna Johan Sverkersson, Erik Eriksson, Valdemar, Birger Magnusson (översta raden) och Magnus Eriksson (de tre första i nedersta raden) samt av den danske konungen Erik Menved.

lo) eller om en ombildning enligt regeln "pars pro toto" av hans eget ättevapen. Med sigillet av år 1364 har han helt enkelt givit vad som skulle kunna sägas vara den första legala bekräftelsen åt en kunglig symbol, som redan fanns i Sverige.

Varför kunna vi icke nu, när vi fått kännedom om att en sköld med Tre Kronor återfunnits i Avignon, komma överens om att det inte är Albrekt av Mecklenburg utan Magnus Eriksson, stundom kallad Magnus Smek, som före honom uttänkt denna typ av sköldemärke för att symbolisera de länder, som han regerade över, ett sköldemärke, som usurpatorn Albrekt skyndade sig att antaga i ett försök att bättre inordna sig i den forna dynastien.

Magnus Eriksson hade vid tre års ålder år 1319 efterträtt sin farbror Birger på Sveriges tron och vid morfadern Håkan Magnussons död samma år genom arv blivit konung av Norge. Efter att ha förklarats myndig 1331, annekterade denne unge ko-

nung följande år Skåne, det största och rikaste landskapet i Danmark, beläget öster om Öresund. Detta gjorde det möjligt för honom att alltsedan bära den tredubbla titeln "konunger Sverikis, Norghis ok Scanö" (rex Swecie, Norwegie et Scanie). Så förverkligade han för några år en förebild för den nästan lika kortlivade Kalmarunionen, som inrättades 1397 av hans sonhustru drottning Margareta, arvinge till Danmarks rike.

Omedelbart före den internationella kongress, som sammenkallats till Avignon av påven Benedictus XII, hade Magnus Eriksson närmast sig länderna i västra Europa genom sitt giftermål 1335 med flamländskan Blanche av Namur. Efter att ha införlivat Skåne med sin svensk-norska dubbelmonarki, har han kanske, av hänsyn till sina nya undersåtars nationella överkänslighet, fått den politiska idén att ersätta sina svenska och norska vapensköldar, som voro alltför nära knutna till hans

Fig. 6. Översta raden: konung Valdemars sekret, konung Magnus Ladulås' domssigill, konung Magnus Ladulås' kontrasigill. Andra raden: Uppsala domkapitels kontrasigill 1310, konung Erik Menveds sigill. Tredje raden: konung Erik Menveds sekret, konung Christoffer II:s sekret. Fjärde raden: Konung Valdemar III:s sekret, konung Valdemar IV Atterdags sekret.

förfäders svenska och norska kungariket, med ett riksvapen, som kunde passa för alla tre länderna. För detta syfte hade han endast behövt ösa ur den gemensamma fond av nationell symbolik, som fanns i de tre skandinaviska länder, över vilka han just då regerade. Mer än i det övriga Europa och likaså mer just vid denna tid än senare var nämligen kronan inom dessa trakter i början av 1300-talet den kungliga symbolen framför andra och mycket flitigt nyttjad.

I Sverige upptager en krona från början av 1200-talet åtsidan på en rad mynttyper, som präglats under detta sekel av konungarna Johan (1216–1222), Erik Eriksson (1222–1229 och 1234–1250), Valdemar (1250–1275) och Birger (1290–1319). Magnus Eriksson använder ofta för sina mynt en typ med Folkunga-lejonet på åtsidan men på framsidan en eller två kronor eller tre radiellt ställda kronor i trekant. Konung Valdemar använder två kronor över varandra i sitt sekret, Magnus Ladulås (1275–1290) har en krona i sitt domsigill, och i hans kontrasigill omges skölden med åttens lejon av tre kronor. Uppsala domkapitels kontrasigill, använt bl.a. 1310, visar den krönte konung Erik den helige, stående under en tronehimlen mellan två kronor.

I Danmark kan man, när det gäller mynten, se, hur kronan, som redan fanns på Sven Estridssons braketeater vid 1000-talets mitt, återuppträder på 1200-talet på mynt, som slagits för Erik Plogpenning (1241–1250), Abel (1250–1252), Christoffer (1252–1259), Erik Glipping (1259–1286), Erik Menved (1286–1319) och under de danska borgarkrigen 1290–1340. På Erik Menveds sigill sitter kungen på sin tron med krona på huvudet och med en krona på vardera sidan om sig. Konungarna Erik Menved, Christoffer (1319–1332), Valdemar III (1326–1330) och något senare Valdemar Atterdag (1340–1375) ha alla kronan som ensam symbol i sina sekret.

I Norge hade konung Harald Hådråde vid mitten av 1000-talet också låtit prägla braketeater med krona.

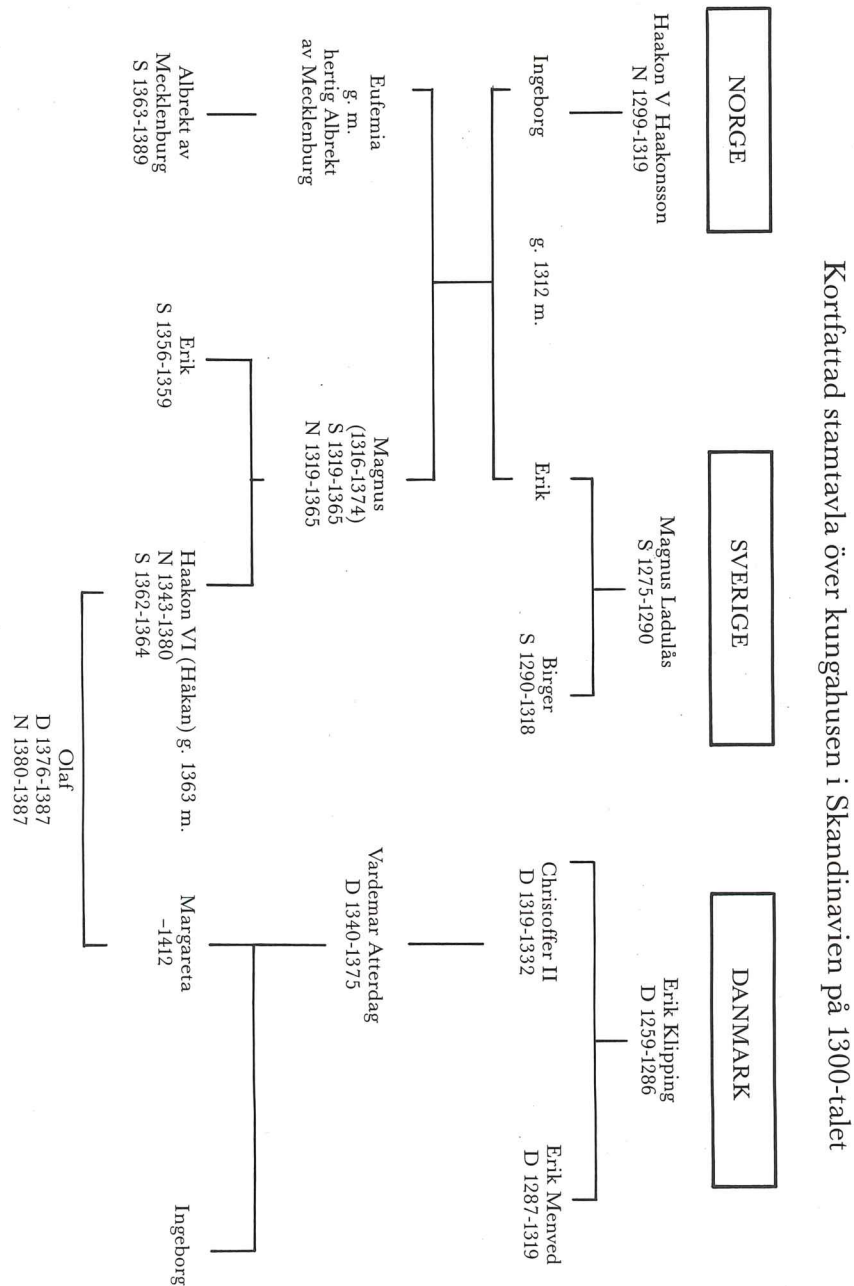
Magnus Eriksson har sålunda tagit i bruk ett kungligt emblem, som redan existerade i vart och ett av de länder, som för ögonblicket voro förenade under hans spira. Men han har kanske också känt dragningskraften hos den trefaldssymbolik, som var så populär och så tillfredsställande för tanken, eftersom den kunde syfta både på Heliga Tre Konungar och på Tre-enigheten.

På det världsliga planet ha vi dessutom redan tidigare erinrat om den utomordentliga popularitet, som den bretonska diktcykeln om Lancelot och riddarna kring Runda bordet åtnjöt under medeltiden. Var det inte frestande för Magnus Eriksson att likställa sitt stora kungadöme med konung Arturs genom att antaga samma slags vapen och därmed placera sig under en så oerhört populär hjältes beskydd?

Därmed må nu vara hur det vill. Även om man medger, att det var Albrekt av Mecklenburg, som tog i bruk det första kungliga sigillet av denna typ, hör det till det verkligt intressanta med upptäckten av vapenfrisen i Avignon, att den visar, att konungariket Sverige redan under Benedictus XII:s pontifikat, närmare bestämt troligen år 1336, var representerat i en högst officiell internationell församling av en vapensköld med "i blått fält tre kronor av guld, ordnade två och en".

Noter

1. Den 6 juni 1978, i Louvren. Detta föredrag trycktes samma år i Sällskapets "Bulletin" (sid. 10–28). Men eftersom undersökningarna icke voro avslutade vid den tidpunkten, har det fortsatta arbetet med friläggande av väggarna bragt nya fakta i dagen. Jag har därför på följande år publicerat en fullständigare och

noggrannare studie i en lokal tidskrift, "l'Annuaire de la Société des Amis du Palais des Papes et des Monuments d'Avignon", Tom. LV-LVI (1978-79), sid. 25-59, under rubriken "Une frise armoriée dans la Livrée du Cardinal de Bayonne (1335).

2. J. Liedgren: "Konung Albrekts titlar och sigill", Fornvännen 1966, s. 164 ff. – Den franska texten ovan har kompletterats häfter.

3. H. Fleetwood: "Uppkomsten av tre-kronors-märket i Sveriges riksvapen", Meddelanden från Riksheraldikerämbetet III, Malmö 1935, s. 13. – Även på franska: "L'Origine des armes à trois couronnes de Suède", Archives héraldiques suisses, 1935, nr 2, s. 40 (särtryck s. 8).

4. Teorien framfördes i ett flertal uppsatser av statsheraldikern C. G. U. Scheffer, sist "De medeltida kungliga svenska hjälmprydnaderna från och med 1364" i *Nordisk Tidskrift* 1980:6, s. 366 ff.

Kortfattad bibliografi

Som ovan sagts företeer bibliografien rörande det svenska kungavapnet Tre Kronor en överflödande rikedom. Här skola i kronologisk ordning endast de arbeten anföras, som författaren personligen kunnat rådfråga, tack vare Madame Elisabeth Leemans née-Prins, Markisinnan de Bonnacorse, Monsieur och Madame Kurt Rothschild samt Fr. Sylvia Andersson, vilka givet en synnerligen värdefull hjälp vid översättning.

Heraldik

FLEETWOOD (Harald): *Sveriges kungavapen under medeltiden*. – Meddelanden från Svenska heraldiska föreningen 3, 1917, s. 13–27.

FLEETWOOD (Harald): *Uppkomsten av trekronsmärket i Sveriges riksvapen*. – Meddelanden från Riksheraldikerämbetet 3, Malmö, 1935, s. 1-17.

FLEETWOOD (Harald): *L'origine des armes à trois couronnes de la Suède*. – Archives héraldiques suisses, Lausanne, 1935, n° 2, s. 33-43.

af UGGLAS (Carl R.): *De tre kronorna i svenska riksvapnet*. – Nordisk numismatik årsskrift, København, 1940, s. 1–34.

FLEETWOOD (Harald): *Kronorna i svenska riksvapnet*. – Personhistorisk tidskrift, Stockholm, 1943.

SEITZ (Heribert): *Sveriges tre kronor i sitt europeiska sammanhang*. - Rig, Stockholm, XXXIII, 1950, 2, s. 49-63.

BERGHMAN (Arvid): *The origin of the three crowns of Sweden*. - Coat of arms. III (1954), s. 7-10.

PICKFORD (Cedric E.): *The three crowns of the King Arthur*. – The Yorkshire archaeological Journal, London – Leeds, XXXVIII, 1954, s. 373–382.

SEITZ (Heribert): *De tre kronorna. Symbolens väg till vårt land.* – Livrustkammaren VIII, 6, Stockholm, 1959, s. 119–144.

SEITZ (Heribert): *Trekronorssymbolen under 1300-talet. Några jämförande iakttagelser*. – Livrustkammaren VIII, 9, Stockholm, 1960, s. 199–214.

RASMUSSEN (N. L.), SVÄRDSTRÖM (S. D.), GUSTAFSSON (E.): *Rikets vapen och flagga*. - Kungl. Livrustkammaren Statens historiska Museum, Stockholm, 1960.

SEITZ (Heribert): *Three crowns as a European symbol and the Swedish coat of arms*. – Recueil du Ve Congrès international des Sciences généalogiques et héraldiques, Stockholm, 1960. – Uppsala, 1961.

SEITZ (Heribert): *De tre kronorna. Det Svenska riksvapnet i sitt europeiska sammenhang.* – Stockholm, 1961.

SEITZ (Heribert): *Tre kronor som europeisk symbol och svensk riksvapen*. – Heraldisk Tidsskrift, Khvn., 1960–62.

VERWOHLT (Ernst): *Valdemar Atterdags og Erik af Pommerns herolder*. – Heraldisk Tidsskrift, Khvn., 1962, s. 27–36.

SCHEFFER (C. G. U.): *The coat arms of Sweden*.
- The American Scandinavian Review, New
York, vol. LI, September 1963, n° 3, s. 237-
244.

SCHEFFER (C. G. U.): *Trekronorsvapnet och våra medeltida städers sigill och vapen*. – Svenska stadsförbundets Tidskrift, Stockholm, 1964, n 9, s. 398–403.

SCHEFFER (C. G. U.): *L'origine mecklembourgeoise des armoiries à trois couronnes de Suède*. - Recueil du septième Congrès international des sciences généalogiques et héraldiques, La Haye, 1964, s. 141-146.

- SCHEFFER (C. G. U.): *The coat of arms of Sweden. Genesis and development.* – The Coat of Arms, vol. VIII, n° 63, 1965, s. 273–279.
- FRESTON (Adrian de): *The three Kings of Cologne.* – The Coat of Arms, vol. VIII, 1965, s. 302.
- BRAULT (Gérard J.): *Early blazon.* – Oxford, 1972, XXX–298 s., pl. (cf. s. 44–46 och pl. II).
- VAIVRE (Jean-Bernard de): *Les trois couronnes des héralts.* – Archivum Heraldicum, Lausanne. Vol. LXXXVI, B^{II} 2/3, 1972, s. 30–35.
- VAIVRE (Jean-Bernard de): *Artus, les trois couronnes et les héralts.* – Archives héraldiques suisses, Lausanne. Vol. LXXXVIII, 1974, s. 2–11.
- WHITEHEAD (L' C^{el} J. G. O.): *The Three crowns arms.* – The Coat of Arms, 1974, New Series, vol. I, n° 89, 1974, s. 13–20 och n° 90, s. 65–68.
- SCHEFFER (C. G. U.): *Det kungliga mönstret i den medeltida heraldiken med särskild hänsyn till Albrekt av Mecklenburgs tronbestigning i Sverige.* – Heraldisk Tidsskrift, Khvn., n° 42, 1980.

Historia

- MUSSET (Lucien): *Les peuples scandinaves au Moyen-âge.* – Paris, 1951.

Sigillografi

- FLEETWOOD (Harald): *Svenska Medeltida kungasigill.* – Stockholm, 1936–1942, 2 vol.

Numismatik

- Isidor Adolf Bonnieres samling af svenska medeltidsmynt. – (D. Holmbergs auktion n° 69, Stockholm, 1906). København, 1957.
- APPELGREN (T. G.): *Förteckning öfver Antellska myntsamlingen i Helsingfors. Svenska mynt, I. Medeltidsmynt.* – Helsingfors, 1908.
- Sammlung des Herrn L. E. Bruun in Kopenhagen. *Schwedische Münzen, I Teil: vom Mittelalter bis Gustav Adolf.* [Auktionskatalog] – Frankfurt am Main, 18–19 Mai 1914.

- THORDEMAN (Bengt): *Sveriges medeltidsmynt.* (Nordisk Kultur XIX: Mønt). – Stockholm-Oslo-København, 1936.
- LAGERQVIST (Lars O.): *Svenska mynt ...* – Stockholm, 1970, 211 s.
- LAGERBERG (Julius de): *A theory as to the origin of the symbol of the three crowns on Swedish coins.* (American Journal of Archeology ...).

Efterskrift

Ovanstående föredrag hölls vid XI:te internationella kongressen för genealogi och heraldik i Madrid 19–25 september 1982 och trycktes i dess handlingar. Ett par mindre tillägg ha sedan gjorts av författaren.

En första översättning från franska till svenska gjordes av Ulla-Birgitta och Gabriel Conceil. Denna har sedan överarbetats och reviderats av Jan Liedgren med bidrag av Clara Nevéus. Ett par smärre förbiseenden i originalet ha därvid korrigerats med ledning av följande arbeten:

- Chr. Brinchmann: *Norske Kongesigiller og andre fyrstelige sigiller fra middelalderen* (Kristiania 1924).
- H. Trættemberg: *Kongesegl* (Kulturhistorisk Lexikon IX, 1964), med bibliografi.
- H. Trættemberg: *Riksesegl* (Kulturhistorisk Lexikon XIV, 1969).
- H. Trættemberg, H. Seitz och K. Prange: *Riksvåpen og kongevåpen* (Kulturhistorisk Lexikon XIV, 1969), med bibliografier.
- J. Liedgren: *Konung Albrekts titlar och sigill* (Fornvännen 1966).
- C. G. U. Scheffer: *De medeltida kungliga svenska hjälmprydnaderna från och med år 1364.* (Nordisk Tidskrift 1980:6, tr. 1981).

Jan Liedgren

En aflægger af slægten »Markmand af Falster« på Bornholm

Af Sigvard Mahler Dam

Holbæk fredagen efter Mortensdag 1499 skrives: »jeig Bendittha Persdootther P(er) Hyvells effpterleeffhere« havde nogle Breve af min Frænde Jørgen Rud paa noget Guld og Penge, som han skulle mig betale for noget Gods, hvilket Guld og Penge jeg kendes mig op at have baaret af ham« ... medbeseglet af Gosskæ Manghenss (Bielke) i Hørby og Michil Annerss (Jernskæg) i Ellinghæ'.

I Repertoriets register gøres hun til enke efter væbneren Peder Hjul i Jylland, der sidste gang nævntes i 1475 31/1, hvor han sidder med på landstinget. Imidlertid synes han temmelig langt væk i tid og sted, hvor hun i brevet knyttes til sjællændere og skåninge.

Der er da også hele to Peder Jul/Hjul'er, der synes at være nærmere hende. Den første er ærkebiskoppens official i Lundegård (-1440-1463-), men hans hustru var Märta Lagesdatter (Sudreimsætten), hvis moder var en datterdatter af høvedsmanden på Bornholm, Johannes Uff.

Og den anden kommer netop fra denne ø, Peder Jul i Ibsker sogn, der grundet dokument-mangel på øen i 1400-tallet kun kendes fra tre dokumenter -1490-1493-, imidlertid synes han at være ældste søn (farfaderen hedder også Peder Jul), og da hans yngre broder Hans Jul, senere sognepræst i hjem sognet Østermarie, immatrikuleres ved universitet i Rostock (Johannes Esberni) i 1479, kan man skyde på, at de er født i 1450'erne, og faderen Esbern Pedersen Jul nævnes da også i hele 6 dokumenter i perioden 1443 til 1457.

I et dokument af 1490 9/8 nævnes Peder Juls svigerfar, Peder Lauridsen i Ibsker som afdød, samt børnene Palne og Mar-

grete Jul, som muligvis også er døde. En anden arving efter Peder Lauridsen i Ibsker er Peder Lang, hvis datter ægtede den bekendte Niels Brahe til Vandås, der henrettedes 10/6 1529 i København som kong Christiern II's tilhænger. Der har været en strid om arven efter Peder Lauridsen, hvilken strid ved ærkebispens mellemkomst bilægges i 1490 ved at Peder Jul lover »sin kære frænde« Peder Lang at fri noget jordegods. Hans medlover er hustruens halvbroder, en af de få indfødte bornholmske riddere, Hr. Niels Ågesen (Sparre af Skåne).

1469 1/2 befaler ærkebiskoppen i Lund høvedsmanden, provsten og landsdommeren på Bornholm at stævne Peder Lauridsen i Ibsker, fordi Peder Lang har en tiltale om jordegods. Imidlertid må der menes »Peder Lauridsens arvinger«, for han havde længe været død, og det varede altså 21 år, før der faldt ro over arvesagen efter Peder Lauridsen!

Det vil sige, at der er sandsynlighed for, at den Peder Juls enke der omtales 1499, Bendte Pedersdatter, er lig Peder Juls hustru på Bornholm 1490, og hun er altså en søster til Peder Langs moder Karine Pedersdatter, hvad vi skal se senere. Kan Bendte identificeres nærmere?

Hendes segl hænger stadigvæk under dokumentet af 1499, men det er svært at identificere, hvorfor Thiset da også i DAS. II har placeret det under »ukendelige skjoldemærker« M.8, faktisk ligner hans tegning van Leveren-våbenet: lodret delt, i første felt en nedvendt sparre og i andet felt 2 bjælker, men prøver man at finde forbindelser til denne slægt, så leder man forgæves.